

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه الزهراء (س)

دانشکده : ادبیات ، زبان ها و تاریخ

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان :

اتحاد و همدلی جهانی در اشعار صائب تبریزی

استاد راهنما :

دکتر حسین فقیهی

استاد مشاور :

محسن پوراصغری

دانشجو :

آرزو جوادی گلین قشلاقی

اسفند ۱۳۹۰

کلیه ی دستاوردهای ناشی از این تحقیق متعلق به

دانشگاه الزهرا(س) است.

تقدیم به

پدر و مادرم به پاس روشنی حضور و مهر بی دریغشان؛

و همه ی کسانی که در لحظات سخت یاری ام نمودند..

قدردانی

سپاس بی کران به درگاه پروردگار بزرگ و توانا که نقش جهان را با قدرت بی مانند خویش بنگاشت و مشیت عظیمایش بنای آفرینش را در سراسر گیتی بيفراشت و درود بر پیامبر رحمتش، محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم که ندای وحدت بشری را به گوش همگان رسانید و شالوده ی مهر و دوستی بنا نهاد. سپاس بی کران بر خداوندی که به من توفیق داد تا با بضاعت اندک خویش این پایان نامه را به اتمام برسانم؛ بدیهی است که انجام این کار میسر نمی شد، جز با یاری استادان و اندیشمندان ارجمندی که پیوسته همچون چراغی فرا راه من بوده اند. لذا بر خود لازم می دانم تا از همه ی این استادان فاضل و گرانقدرم، جناب آقای دکتر حسین فقیهی که با رهنمودهای عالمانه ی خویش این ره دشوار بر من هموار کردند و جناب آقای محسن پور اصغری، که به مشاوره های دلسوزانه مرا در این امر یاری نمودند تقدیر و تشکر نمایم.

چکیده

بررسی اتحاد و همدلی جهانی در اشعار صائب تبریزی با نگاهی توصیفی و تحلیلی، هدف پژوهش حاضر است. اتحاد و همدلی جهانی به معنای بشر دوستی و گسترش پیوند های عمیق انسانی، از جمله مباحثی است که پهنه و گستره ی زبان و ادب فارسی را به خود اختصاص داده و در اشعار بسیاری از شعرای نامدار، در نهایت انسجام و شیوایی، بیان گردیده است. در این میان، صائب از جمله شاعرانی است که با توجه به اهمیت انسان، ارزش و کرامت او، به بررسی یکی از بزرگترین نیازهای وی، یعنی اتحاد و هم بستگی جهانی می پردازد و او را به این امر واقف می کند که آرامش حقیقی از آن کسی است که نوای احسان و یاری به هم نوع را سر دهد و به مهر و دوستی بیندیشد. شاعر برای دست یابی به این هدف، همگان را به پاسداشت ارزش ها و رفتارهای اخلاقی همچون: عشق و نوع دوستی، صبر و بردباری، گرایش به فطرت انسانی، تعقل و دوراندیشی، خوش خلقی، همدلی و همزبانی، احسان و بخشندگی، خدمت به هم نوع و گفت و گو ی منطقی و همین طور پرهیز از صفات ناپسند انسانی چون: حرص و خودخواهی، کبر و نخوت، ستم و بی عدالتی، تنگ خلقی، عیب جویی، تجمل گرایی و سخنان زشت و ناروا فرا می خواند. وی تحت تأثیر مکتب انسان ساز اسلام، به همه ی ادیان و مذاهب با دیده ی احترام می نگرد و معتقد است؛ هدف و غایت همه ی آن ها یکی است و ناسازگاری برخی از پیروان آنان با یکدیگر، به دلیل اختلافات های صوری و ظاهری و حاصل برداشت ها و نگرش های گوناگونشان نسبت به حقیقت واحد است که موجب می شود هر یک به دین خود متعصب شده و سایر ادیان را محکوم به بطلان و موهوم پرستی نمایند. از همین روست که همگان را به جستجوی حقیقت ناب نخستین دین، روشن نظری، تساهل، احترام به ادیان و مذاهب و پرهیز از هرگونه خودخواهی، ظاهر بینی، دو بینی و کج اندیشی دعوت می کند و آن را عاملی در جهت اتحاد و هم بستگی جهانی بر می شمارد؛ چراکه احترام به ادیان و مذاهب، از یک سو، به بسیاری از کشتارها و جنگ های دینی و مذهبی پایان می دهد و از سوی دیگر، زمینه ساز دوستی و همیاری آنان در پیشبرد بسیاری از هدف های انسان دوستانه خواهد بود.

کلید واژه: صائب، اتحاد و همدلی، هم بستگی، دوستی، انسان گرایی.

فهرست مطالب

مقدمه..... ن

فصل اول : مفاهیم و کلیات

- بخش اول : تحلیل اجتماعی اتحاد و همدلی جهانی..... ۱
۱. رفتارهای مطلوب اجتماعی..... ۴
- ۱-۱. عشق و محبت..... ۴
- ۱-۲. عدالت ورزی..... ۶
- ۱-۳. نگرش های یکسان..... ۷
- ۱-۳-۱. ایمان و اعمال شایسته..... ۹
- ۱-۳-۲. خوش خلقی..... ۹
- ۱-۳-۳. فروتنی و تواضع..... ۱۰
- ۱-۳-۴. بخشندگی وسخاوت..... ۱۰
- ۱-۳-۵. انصاف..... ۱۰
- ۱-۴-۴ رفتار حمایتی..... ۱۰
- ۱-۴-۱. شیوه های به کارگیری رفتار حمایتی در اسلام..... ۱۱
- ۱-۴-۱-۱. شیوه های شناختی..... ۱۱
- ۱-۴-۱-۲. اصل مشترک در خلقت و داشتن ریشه ی مشترک..... ۱۱
- ۱-۴-۱-۳. اصل پیوستگی انسان ها در جامعه ی بشری..... ۱۱
- ۱-۴-۱-۴. اصل شدت پیوستگی در مورد آحاد امت اسلام..... ۱۲

- ۱۲-۱-۴-۱-۱-۵. اصل برخورداری رفتار حمایتی از آثار مثبت همه.....
- ۱۲-۱-۴-۲. شیوه ی عملی.....
- ۱۳-۱-۴-۱-۲-۱. حمایت های مالی.....
- ۱۳-۱-۴-۲-۲. حمایت های عاطفی (همدلی).....
- ۱۴-۱-۵. گفت و گو.....
- ۱۶-۱-۵-۱. گوش کردن.....
- ۱۷-۱-۶-۱. هم جواری.....
- ۱۷-۱-۶-۱. زیارت مؤمنان.....
- ۱۷-۱-۶-۲. صلّه رحم.....
- ۱۷-۱-۶-۳. ترغیب بر الفت و دوستی.....
- ۱۸-۲-رفتارهای نامطلوب اجتماعی.....
- ۱۸-۱-۲. خشم و پر خاشگری.....
- ۱۹-۲-۲. تکبر و جاه طلبی.....
- ۲۰-۲-۱-۲. سلطه جویی.....
- ۲۱-۲-۲. سلطه پذیری.....
- ۲۲-۳-۲. پیشداوری.....
- ۲۳-۴-۲. تبعیض.....
- ۲۴-۵-۲. تصورات قالبی.....
- ۲۵-۶-۲. حسادت.....

۷. عزلت و مردم‌گریزی..... ۲۶
- بخش دوم: نقش ادیان و مذاهب در ایجاد اتحاد و هم‌بستگی جهانی..... ۲۷
۱. نقش اسلام در ایجاد اتحاد و هم‌بستگی جهانی..... ۳۲
- ۱-۱. راهکارهای اسلام در ایجاد وحدت و هم‌بستگی جهانی..... ۳۵
- ۱-۱-۱. اعتصام به ریسمان الهی..... ۳۵
- ۱-۱-۱. گسترش برابری و برادری..... ۳۵
- ۱-۱-۳. برقراری عدالت اجتماعی و تساوی حقوق..... ۳۶
- ۱-۱-۴. حذف سنج‌های پوسیده‌ی برتری..... ۳۶
- ۱-۱-۵. اخلاق‌گرایی و گذشتن از منافع فردی..... ۳۶
- ۱-۱-۶. تبیین اندیشه‌ها و تحمل آن با ابزار گفت و گو..... ۳۷

فصل دوم : زندگی و احوال صائب تبریزی

۱. زندگی صائب تبریزی..... ۳۸
۲. میزان دانش، آثار قلمی و قدرت طبع صائب..... ۴۱
۳. توجه صائب به قدما و معاصران..... ۴۲
۴. شهرت و عظمت صائب..... ۴۳
۵. دینداری و خصال صائب..... ۴۳
۶. اشاره ای به عوامل پیدایش سبک هندی..... ۴۵
۷. صائب و سبک هندی..... ۴۶
۷. سبک صائب..... ۴۸

۹. مختصات سبک شعری صائب..... ۵۰
- ۹- ۱. ایجاز..... ۵۰
- ۹- ۲. معنی بیگانه..... ۵۰
- ۹- ۳. نازکی اندیشه..... ۵۰
- ۹- ۴. زیبایی در غرابت..... ۵۱
- ۹- ۵. تمثیل..... ۵۱
- ۹- ۶. کاربرد صور خیال..... ۵۱
- ۹- ۷. جان بخشی..... ۵۲
- ۹- ۸. اوصاف غریب..... ۵۲
۱۰. تاریخ وفات صائب..... ۵۳

فصل سوم : عوامل اتحاد و همدلی جهانی در اشعار صائب تبریزی

- بازتابی از اتحاد و همدلی در ادب فارسی..... ۵۴
- صائب و اتحاد و همدلی..... ۵۴
۱. تأثیر اتحاد و همدلی در رشد و سعادت همگانی..... ۵۷
۲. عوامل به وجود آورنده ی اتحاد و همدلی..... ۶۰
- ۲- ۱. عوامل درونی..... ۶۱
- ۲- ۱- ۱. توجه به یگانگی عالم هستی و وحدت بنیادی بشر..... ۶۱
- ۲- ۱- ۲. محبت..... ۶۵
- ۲- ۱- ۳. عشق..... ۶۸

- ۷۳.....۴-۱-۲ . پاکدلی و روشن نظری.....
- ۷۸.....۵-۱-۲ . صبر و بردباری.....
- ۸۲.....۶-۱-۲ . خلوص و یکرنگی.....
- ۸۴.....۷-۱-۲ . تعقل و دور اندیشی.....
- ۸۶.....۸-۱-۲ . تواضع و خاکساری.....
- ۹۳.....۲-۲-۲ . عوامل بیرونی.....
- ۹۳.....۱-۲-۲ . خوش خلقی.....
- ۱۰۰.....۲-۲-۲ . گشاده رویی.....
- ۱۰۴.....۳-۲-۲ . آزادگی و جوانمردی.....
- ۱۰۷.....۴-۲-۲ . همدلی و همزبانی.....
- ۱۱۱.....۵-۲-۲ . آبادانی دل ها.....
- ۱۱۶.....۶-۲-۲ . خدمت به همنوع.....
- ۱۲۱.....۷-۲-۲ . احسان و بخشندگی.....
- ۱۲۸.....۸-۲-۲ . چشم پوشی از عیوب دیگران.....
- ۱۳۲.....۹-۲-۲ . دوستی.....
- ۱۳۷.....۱۰-۲-۲ . گفت و گو.....
- ۱۳۹.....۱-۱۰-۲-۲ . نرم گویی و خوش سخنی.....
- ۱۴۰.....۲-۱۰-۲-۲ . سنجیده گویی.....
- ۱۴۲.....۳-۱۰-۲-۲ . راستگویی.....

۲-۲-۱۰-۴. پرهیز از مجادله و کج بحثی.....۱۴۳

۲-۲-۱۰-۵. سکوت در برابر کج اندیشی و هرزه گویی.....۱۴۴

فصل چهارم : موانع اتحاد و همدلی در اشعار صائب تبریزی

۱. مختصری در توضیح موانع اتحاد و همدلی.....۱۴۸

۱-۱. موانع درونی.....۱۴۹

۱-۱-۱. تمایل به نفس و غرایز نفسانی.....۱۴۹

۱-۱-۲. خود خواهی و خود پرستی.....۱۵۲

۱-۱-۳. بخل و حساست.....۱۵۵

۱-۱-۴. حرص و طمع.....۱۵۶

۱-۱-۵. کبر و نخوت.....۱۵۹

۱-۱-۶. کینه و کدروت.....۱۶۲

۱-۱-۷. حسادت.....۱۶۴

۲-۱. موانع بیرونی.....۱۶۶

۱-۲-۱. خشونت و تند خویی.....۱۶۶

۲-۲-۲. دل شکستن و آزار رساندن به مردم.....۱۷۰

۱-۲-۳. خود نمایی و تجمل گرایی.....۱۷۷

۱-۲-۴. عیب جویی.....۱۷۸

۱-۲-۵. سخن زشت و ناپسند.....۱۸۰

۱-۲-۵-۱. غیبت.....۱۸۰

۱- ۲- ۵- ۲. سخن چینی..... ۱۸۱

۱- ۲- ۵- ۳. پرگویی و بیهوده سخنی..... ۱۸۱

فصل پنجم : نقش ادیان و مذاهب در اتحاد و هم بستگی جهانی در اشعار صائب تبریزی

۱. اهمیت دین و دینداری..... ۱۸۸

۲- نظر و دیدگاه صائب نسبت به ادیان و مذاهب..... ۱۹۲

نتیجه گیری..... ۲۰۳

فهرست منابع و مآخذ..... ۲۰۸

مقدمه

انسان موجودی اجتماعی است که به زندگی در میان مردم و پیوند و نزدیکی با هم‌نوعان خود نیازمند است؛ خلقت و آفرینش او با این ویژگی، برحسب تصادف نبوده، بلکه بر اساس مصالح اجتماعی و رشد و سعادت همگانی این گونه شکل گرفته است؛ چرا که در سایه‌ی اجتماع انسان‌ها بهتر می‌توانند کارهای اساسی و مهم را پی‌ریزی نموده و به حل مشکلات و پیشرفت‌های مادی و معنوی دست یابند.

این درحالیست که وضعیت بشر امروز، نگرانی‌های دنیای به‌ظاهر متمدن، جنگ‌ها و ستیزهای استعماری، استبدادی، فرهنگی، طبقاتی و مذهبی، نابرابری‌های مادی و فقر روحانی بیش از پیش انسان را به سراشیبی یأس و دل‌زدگی و ترس و انزوا طلبی سوق داده و جوامع بشری را از یکدیگر دور نموده است. از اینرو، بشریت را چاره‌ای نیست جز آنکه به گلزار مهر و دوستی بیندیشد و از تیرگی و گنداب تعصب، ستیز و کینه‌جویی بپرهیزد و به اتحاد و همدلی روی آورد.

برای دست‌یابی به چنین اتحاد و همدلی، راه‌های ارزشمندی وجود دارد که توجه به آن بسیار مهم و ضروری می‌نماید؛ یکی از آن‌ها اهتمام افراد بشری به کسب ارزش‌های اخلاقی و پرهیز از صفات و رفتارهای زشت انسانی با توسل به دین و معیارهای الهی است؛ چراکه وحدت و همدلی زمانی شکل حقیقی به خود می‌گیرد که انسان‌ها به مرحله‌ای برسند که شریک غم و اندوه یکدیگر شوند و چیزی به نام اخوت و برادری آن‌ها را به هم‌گره زده باشد. و این امر فقط در سایه‌ی دین و دینداری تحقق می‌یابد.

راه دیگر دست یابی به اتحاد و هم بستگی جهانی، احترام به عقاید ادیان و مذاهب و توجه به آموزه های ناب و ارزشمند آنان، با نگاهی خالی از هر گونه غرض ورزی، تعصب و دوگانگی است؛ احترام به عقاید ادیان و مذاهب از یک سو به بسیاری از کشتارها، جنگ ها و اختلافات دینی و مذهبی پایان می دهد و از سوی دیگر زمینه ساز همکاری و مشارکت ادیان با یکدیگر، در پیشبرد بسیاری از هدف های انسانی و بشر دوستانه خواهد بود. افزون بر این، مذاکره ی منطقی و گفت و گوی مسالمت آمیز از دیگر عواملی است که موجب نزدیکی روابط بشری و همبستگی می گردد؛ چرا که فرصتی فراهم می کند تا افراد به تبادل عقاید و نظرات یکدیگر بپردازند و به شناخت عمیق تری نسبت به هم دست یابند.

شکل گیری اتحاد و همدلی به معنای بشر دوستی و گسترش همگرایی و روابط انسانی، از جمله مباحثی است که همواره مورد توجه بسیاری از اندیشمندان و ادیان و مذاهب، به ویژه دین مقدس اسلام بوده است؛ اسلام یکی از انسان دوست ترین ادیان و مذاهب است که در قالب معیارهای الهی به پرورش روح جمعی می پردازد و جامعه ی بشری را به سوی تقوا، نوع دوستی و اتحاد و همدلی فرا می خواند. قرآن با صدای بلند اعلام می کند: «و همگی به ریسمان خدا چنگ زنید و پراکنده نشوید و نعمت خدا را بر خود یاد کنید آنگاه که دشمنان [یکدیگر] بودید پس میان دل های شما الفت انداخت تا به لطف او برادران هم شدید و بر کنار پرتگاه آتش بودید که شما را از آن رهانید.» (آل عمران/آیه ی ۱۰۳)

انعکاس این زیبایی و روح مذهبی است که به ادبیات ما، روح و جاذبه داده و آن را پر بار و سرشار از نکته های زیبای اخلاقی و انسان گرایانه نموده است. در واقع روح انسان گرایی ادبیات ما

ناشی از همین تفکر اسلامی است که در آثار بسیاری از شعرای نامدار ایرانی چون: سنایی، مولانا، سعدی، حافظ و صائب برجسته و قابل ملاحظه است .

در ادبیات فارسی به نمودهای زیبا و ارزنده ای بر می خوریم که به سان تابلویی زیبا از انسان و ارزش های او حکایت می کند و در گوش آدمی سرود عشق و نوع دوستی، مهر و همدلی و توجه به فطرت و سنت های نیک بشری سر می دهد و او را به سوی روابط ناب انسانی و هم بستگی با هم نوعان خود دعوت می کند. اشعار صائب تبریزی و توجه و اهتمام خاص او به مسأله ی انسان و نیازهای او، نمونه و نقشی از این تابلوهای ارزنده است که در قالب مضامین متنوع و برجسته برخوردار شده می شود. شعر او مهر و عاطفه را در خواننده بیدار می کند و ساز و همدلی و همنوایی اش جان خسته ی آدمی را نوازش می دهد. خواننده ی شعر او در می یابد که در ورای این جهان مادی و خوشی های ظاهری، شادی و آرامش پایدار از آن کسی است که نوای احسان و مدارا با هم نوع را سر دهد و به کمک و یاری او بشتابد. چنانکه می گوید :

کام خود شیرین اگر خواهی به کام خلق باش   تلخ باشد کام مردم ناکام را

(دیوان، ص ۱۰۲)

اهمیت بحث انسان و جایگاه او در اشعار صائب و توجه و اهتمام خاصی که وی به مسائل اجتماعی و دردها و رنج های آدمی دارد، از عواملی است که نگارنده را بر آن داشت تا به بررسی یکی از نیازهای اساسی و مهم بشر دنیای امروز، یعنی؛ اتحاد و همدلی جهانی بپردازد و از دستورالعمل های وی در این مورد بهره گیرد . از سوی دیگر، با توجه به اینکه اندیشه های این شاعر بزرگ در رابطه با موضوع اتحاد و همدلی و چگونگی گسترش پیوندهای عمیق انسانی، هنوز

مورد بررسی قرار نگرفته است؛ این خود موجب شد تا با اشتیاقی هرچه تمامتر به تحقیق و بررسی و درک و یادگیری در این زمینه پرداخته شود .

از اینرو، عزم خود را بر آن داشت تا ابتدا با رجوع به دیوان صائب تبریزی، به جستجو و فیش برداری ابیات مرتبط با موضوع اتحاد و همدلی بپردازد و سپس با توجه به آن، دیدگاه و عقیده ی صائب را در این زمینه مورد تحلیل و بررسی قرار دهد.

بر این اساس، پژوهش حاضر در پنج فصل مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. فصل اول شامل مفاهیم و کلیات است که در دو بخش مورد بررسی قرار گرفته است. در بخش اول ابتدا به تحلیل اجتماعی اتحاد و همدلی جهانی، بر اساس دیدگاه اسلام و علم روان شناسی اجتماعی پرداخته شده است؛ به این لحاظ که اسلام همچون علم روان شناسی اجتماعی، درون انسان و اصلاح آن را مورد توجه قرار می دهد و او را برای روابط مسالمت آمیز و صلح جویانه تربیت می کند. در بخش دوم نیز، به نقش ادیان و مذاهب در ایجاد اتحاد و هم بستگی جهانی پرداخته شده است. فصل دوم شامل زندگی و احوال صائب تبریزی است که در آن احوال و آثار و سبک شعری او مورد بحث و بررسی قرار گرفته است..

در فصل سوم، نگاه و نگرش صائب به بحث اتحاد و همدلی جهانی مطرح شده و در ادامه، عوامل ایجاد اتحاد و همدلی در اشعار او از دو رویکرد درونی و بیرونی مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. در این بحث خواننده با جنبه های مختلف اتحاد و همدلی آشنا شده و به این امر واقف می گردد که صائب ستایشگر انسانی است که شوری در دل و عشقی به خلق خدا دارد و گام های خود را در مسیر آبادانی دل ها قرار داده است. و این زمانی است که اتحاد و همگرایی انسانی،

شکل واقعی و ملموس به خود گرفته و رشته ی جان ها را به هم پیوند می زند. صائب در حقیقت خواستار چنین روابط عمیق انسانی است.

در فصل چهارم نیز در دو بخش درونی و بیرونی، از عوامل بر هم زننده ی وحدت و همدلی سخن رانده شده است؛ خواننده با تأمل در این بخش از نوشتار با انواع عوامل به هم زننده ی روابط انسانی آشنا شده و به شومی و نحوست آن ها در تنزل مقام و جایگاه آدمی و از هم گسیختگی روابط جامعه ی بشری پی می برد .

در فصل پنجم به بررسی نظر و دیدگاه صائب در رابطه با نقش ادیان و مذاهب در اتحاد و هم بستگی انسانی پرداخته شده و در آن به این مسأله اشاره می شود که از دیدگاه عرفا و شاعران آزاد اندیشی چون صائب، هدف همه ی ادیان یکی است و آن همان یگانگی و صلح و دوستی بشری است و اختلافات ادیان، حاصل کج اندیشی و برداشت های نادرست پیروان آنان است و حلّ این دو بینی و کج اندیشی با تساهل و روشن نظری آنان نسبت به یکدیگر و همین طور گفت و گو و تأملشان در مفاهیم ناب و نخستین دین امکان پذیر خواهد بود .

فصل اول: مفاهيم و کلیات

بخش اول: تحلیل اجتماعی اتحاد و همدلی جهانی

انسان موجودی است که برای حفظ حیات فردی و اجتماعی خویش، نیازمند به برقراری روابط مسالمت آمیز با دیگران است و برقراری روابط مسالمت آمیز، جز در سایه ی جامعه ای انسانی و ایده آل ممکن نخواهد بود.

شکل گیری اتحاد و همدلی جهانی و گرایش انسان ها به روابط مطلوب و مسالمت آمیز، نیازمند به توجه و تمرکز بر فضائل اخلاقی و ارزش هایی است که شالوده ی نگرش انسان دوستانه را بین افراد فراهم نموده و آنان را در اقدام برای روابطی صلح جویانه متعهد می گرداند؛ زیرا جامعه ای که خالی از فضائل اخلاقی و دارای فقر فرهنگی است و تنها به نیازهای مادی خود می اندیشد، دیر یا زود دچار سردرگمی شده ، حرص و آزمندی بر وی مستولی می گردد و در نتیجه آرامش خود را از دست می دهد. (محمدی، ۱۳۸۰: ص ۳۳۳)

با این بیان روشن می شود که رشد ارزش های اخلاقی و انسانی، چون: برابری و برادری، عشق و عدالت، انسانیت و .... مقدمه ی اجتماعی سرشار از لطف و صفا و راستی و درستی خواهد بود . انسان امروزی برای دست یابی به آرمان های بلند انسانی، بسیار نیازمند به همدلی و هم - بستگی می باشد؛ چون ارزش های اخلاقی در ذات هشیاری جمعی بشر جای گرفته است و ما را در رسیدن به جامعه ای آرمانی و بهره مندی از آن یاری نماید. (عنان و دیگری، ۱۳۸۵: ص ۵۶)

مکاتب فکری و اجتماعی، همواره در جستجوی تعریف بهترین ارزش ها و اصول اخلاقی در رسیدن به مقام واقعی انسانی هستند. در میان این مکاتب، مکتب عقل، خرد را از ارزش های وجودی انسان تلقی می کند و مکتب عشق، دل را ملاک قرار می دهد و مکتب محبت، خدمت به خلق خدا و مکتب قدرت، تنها قدرت انسان را محور توجه خویش می سازد.